

Reinitz Béla, Horusitzky Zoltán, Nicolae Bretan, Farkas Ferenc megzenésített Ady versei

Jelen tanulmány ötletét Ady Endre halálának centenáriuma és az a tény sugallta, hogy a költő versei sok, neves zeneszerzőt ihlettek dal komponálására. Továbbá a dalirodalom vizsgálatából az is kiderült, hogy Ady nevezetes versei több zeneszerzőt is meghihlettek.

Ady Endre (1877–1919) már születésekor is hordozott jósló testi bélyegeket – stigmákat – hat ujj mindkét kezén, lenőtt fülek, kidülledt szemek. Költőként és újságíróként is beváltotta a stigmák jóslatát, mivel a XX. századi magyar irodalom kiemelkedő alkotója lett. Magánéletében két hangsúlyos érzelmi kapcsolata volt, amelyek költészetében is megjelentek. Elsőként Diósyné Brüll Adél – költői néven Léda – iránti szerelmét említhetjük. Kapcsolatuk 1903-tól 1912-ig tartott. Lédához is köthetően 1904–1911 között hétszer járt Ady Párizsban. Az utazásokhoz kapcsolódik az első megzenésített vers, az 1906-ban keletkezett „Párizsban járt az ősz”, amely a 1907-es Vér és Arany kötetben jelent meg. A másik – jelen tanulmányban elemzett – megzenésített vers, az „Őrizem a szemed” Boncza Bertához – költői néven Csinszka – fűződő szerelméhez köthető. 1911-től leveleztek. 1914-ben találkoztak először, és 1915-ben házasodtak össze. Az említett vers 1916-ban keletkezett, és az 1918-as Halottak Élén kötetben jelent meg. A versek szövege – keletkezésük sorrendjében:

PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ (1906) Párisba tegnap beszökött az Ősz. Szent Mihály útján suhant nesztelen, Kánikulában, halk lombok alatt, S találkozott velem. Ballagtam éppen a Szajna felé, S égtek lelkemben kis rőzsedalok; Füstösek, furcsák, búsak, bíborak, Arról, hogy meghalok. Elért az Ősz és súgott valamit, Szent Mihály útja beleremegett, Züm, züm: röpködtek végig az úton Tréfás falevelek. Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé S Párisból az Ősz kacagva szaladt. Itt járt, s hogy itt járt, én tudom csupán Nyögő lombok alatt.	ŐRIZEM A SZEMED (1916) Már vénülő kezemmel Fogom meg a kezedet Már vénülő szememmel Őrizem a szemedet. Világok pusztulásán Ősi vad, kit rettenet űz, érkeztem meg hozzád S várok riadtan veled. Már vénülő kezemmel Fogom meg a kezedet Már vénülő szememmel Őrizem a szemedet. Nem tudom miért, meddig Maradok még meg neked, De a kezedet fogom S őrizem a szemedet.

11

ŐRIZEM A SZEMED
ADY ENDRE

Cantabile - poco rubato

pp

Már vélt-ül lé-rem, mel-ül-tem meg a

pp

Már vélt-ül-tem meg a

mp

Már vélt-ül-tem meg a

Moderato

Már vélt-ül-tem meg a

mp

1101

Reinitz Béla (1878–1943, Budapest) jogi egyetemet végzett, de jogászként sosem praktizált. Zeneszerzéssel – dalok, szonok, kabaré-kuplék – és zenekritikával – Népszava, Világ – foglalkozott. Elsőként zenésített meg Ady verseket. Nagyon érzékeny volt a szövegek belső zenéjére, valamint a világgal, korával hadban álló, hazáját elhivatottan szerető költő szemlélete is közel állt hozzá. Sajnos személyes barátságuk 1909-ben megszakadt.

Reinitz Béla 1925-ben komponálta dalát az „Őrizem a szemed” című versre. A négy versszakos vers első verszaka öt ütemes szakaszban szól meg, 3/4 és 7/4-es ütemek váltakoznak és kétütemenként a kíséret és a dallam is teljesen ismétlődik. Az énekszólam dallama „váglyakozó”, kvart lépéssel indul.

11

Ó - sí - vid, Míg ott le-rem Cs, Míg a-ko-rem meg

pp

Már vélt-ül-tem meg a

pp

Már vélt-ül-tem meg a

mp

Már vélt-ül-tem meg a

Moderato

Már vélt-ül-tem meg a

mp

1101

A kíséret érdekessége, hogy a jobb kéz alsó szólama mozog csupán, a többi szólam monoton, repetált hangokat ismétel. A dal hangneme e-moll.

A második versszak 7 ütemnyi szakaszban szól meg. Ennek végig egyenletesen 3/4- es az ütembeosztása. Emelkedő dallamvonal és akkordos kíséréttel. Az énekszólam csúcshangjait az „érkeztem meg hozzád” kifejezésnél éri el, kiemelve a költő találkozás és „révbe érkezés” élményét Csinszkával. A kíséret is e két ütemben tágfekvésű szekund sűrűlődással és alterált hangokkal erősíti az élmény kifejezését.

A harmadik versszak az első versszak teljes ismétlése szövegileg. Zeneileg is ismétlés, de más hangnemben, kis terccel mélyebben, cisz-mollban. Újra 7/4-es ütemekben.

A negyedik versszak új zenei anyagot kap. Mind a 6 üteme $\frac{3}{4}$ -es. Az énekszólam repetált hangokból építkezik és szűk-kvint hangterjedelmen belül mozog. A kíséret tartott akkordokra egyszerűsödik.

A dal zárásaként négy-ütemnyi utójáték következik, énekszólam nélkül. Újra $\frac{7}{4}$ -es ütemben zárja, amelyben a kíséret felső szólama az első és a harmadik versszak énekdallamát idézi az eredeti – e-moll – hangnemben, egy oktávval feljebb, és az „örizem a szemedet” dallamfordulatát ref-részeszerűen ismételve.

Horusitzky Zoltán (1903 Pápa – 1985 Budapest) jogi tanulmányok mellett Kodály Zoltán tanítványaként végzett zeneszerzést is. A zeneszerzés mellett zongoraművészként és tanárként is tevékenykedett. Operák – Fekete város, Báthory Zsigmond –, oratóriumok – Te deum, Missa Pannonica – mellett dalokat, zongoraműveket, kamaraműveket is komponált. Kézírtos formában zongora-technikai tanulmányai is vannak.

Az „Örizem a szemed” című Ady dala 1963-ban keletkezett. Öt ütemnyi előjátékkal kezdődik, amelyben oktáv-párhuzamban rajzol vágyakozó, majd lenyugvó dallamot a jobb kéz. A bal kéz akkordjai ereszkedve fokozatosan érik el a dal hangnemét C-dűrből fisz-mollig jutva. Az öt ütemnyi első versszak jellegzetessége a szekvenciálisan emelkedő dallam.

A 4/4-es ütemek a versszak 3. ütemében 6/4-esre bővülnek így biztosítva azt, hogy az „örizem” szó első szótagja zeneileg is hangsúlyos legyen. A kíséret bal kézben akkordikusan ereszkedik, míg a jobb kézben a kézzremegést festő oktáv lelépések vannak.

A „B” rész – a második versszak – a 11–16 ütemek között található. Az énekszólalom kromatikusan emelkedik. A csúcsmagasságot – Reinitz feldolgozásától eltérően az „űz” szóznál éri el. A kíséret oktáv-likettései szintén a kromatikus dallam-emelkedést követik. A kíséret basszusában feszültség-jelző, lefutó „hangfűrtök” jelennek meg, fokozva a szélsőséges érzelmi hatást. A 14–16. ütemekben a kíséret akkordokra egyszerűsödik. A 17. és 18. ütem az előjáték 2. és 3. ütemének variált idézete. A harmadik versszak szövegileg az első versszak ismétlése. Ezt a szerző zeneileg is

követi, azzal az eltéréssel, hogy a mondatkezdő hangközlépések kvarttról kistercre, kvintről kvartra szűkülnek. A 6/4 – 4/4 ütemváltakozást itt következetesebben alkalmazhatja a szerző, mivel a versszak dalama nem felütéssel indul.

A dal záró, „C” szakasza a 25. és 33. ütem között található. Az énekszólalom ismét kromatikusan építkezik, majd a nagy A hangon zár. Ezzel a dallam mélypontját érve el, és a költő „révbe érkezését” is jelzi.

A kíséretben a 25–29 ütemek között a jobb kézben újra megjelennek az oktávlikettések. Az utolsó öt ütemben az előjáték öt üteme megismétlődik a kíséretben, ezzel keretbe zárva a dalt.

They looked with joy and death, with death they burned.
 Ar - ról, hegy magha - lak, joga meg - ha - lak.
 Cs vái mu - ri, és vái mu - ri cu - rind.

How do you see the world today, in my
 Ar - ról, hegy magha - lak, joga meg - ha - lak.
 Cs vái mu - ri, és vái mu - ri cu - rind.

How do you see the world today, in my
 Ar - ról, hegy magha - lak, joga meg - ha - lak.
 Cs vái mu - ri, és vái mu - ri cu - rind.

How do you see the world today, in my
 Ar - ról, hegy magha - lak, joga meg - ha - lak.
 Cs vái mu - ri, és vái mu - ri cu - rind.

20

A vers négy versszakos. Bretan minden versszakhoz azonos énekszólamot és azonos kíséretet alkalmaz. A 13 ütemnyi egység ritmikai érdekessége, hogy végig 4/4-es az ütembeosztás, kivéve az emlegetett 12. ütemet, ahol 2/4-re tömörödik.

Az egységek a költemény egy-egy versszakát dolgozzák fel, az utolsó sort a költeménytől eltérően mindig – az említett módon – refrénszerűen megismételve, az előjáték két ütemének felidézése után.

There few young women, few young lovers. The young lovers, to me
 Zöm, zöm rópkódtok, vá - gip az ú - son tréján ta - le - ve - nek, ta -
 Zöm, zöm, zöm búvár, él - lő - sa - son Frú - sá - n - c - s - e - g - e - t - t - e - n -
 w - h - e - e - n - e - e - g - e - t - t - e - n -
 le - ve - nek, ta - le - ve - nek,
 s - i - n - ge - rat.

How do you see the world today, in my
 tréján ta - le - ve - nek, ta - le - ve - nek,
 Frú - sá - n - c - s - e - g - e - t - t - e - n -
 s - i - n - ge - rat.

How do you see the world today, in my
 tréján ta - le - ve - nek, ta - le - ve - nek,
 Frú - sá - n - c - s - e - g - e - t - t - e - n -
 s - i - n - ge - rat.

How do you see the world today, in my
 tréján ta - le - ve - nek, ta - le - ve - nek,
 Frú - sá - n - c - s - e - g - e - t - t - e - n -
 s - i - n - ge - rat.

21

A harmadik ismétlésnél, a negyedik versszaknál a 13 ütemnyi egység első 8 ütemét változatlanul ismétli meg. Az előjátékot idéző két átvezető ütem fölött a negyedik versszak harmadik sorát – „Itt járt, s hogy itt járt, én tudom csupán” – oktávval lejjebb, variálva, majd a negyedik sorát is – a többi versszakkal egyezően, refrénszerűen megismétli.

Musical score for voice and piano. The score includes vocal lines and piano accompaniment. The lyrics are in Hungarian. The score is marked with dynamics such as *pp*, *mf*, and *f*. The piece is identified as "Z. 1198".

Kiemelendő, hogy mint a Zeneakadémia zeneszerzés tanára –1949–1975 között – sok kiemelkedő hazai szerzőt tanított (Ligeti György, Kurtág György, Kocsár Miklós, Vass Lajos, Durkó Zsolt, Bozay Attila, Szokolay Sándor, Petrovics Emil, Vujisics Tihamér, Jeney Zoltán, Vidovszky László).

A mű 1938-ban keletkezett, majd későbbi kiadásakor Sziklay Erika (1934–2019) szoprán énekesnőnek, tanárnak dedikálta a szerző.

A bevezető és a záró ütemek tágfekvésű akkordfelbontással a bizonytalan hangulati vibrálást, és a kánikulában tapasztalható légvibrálást ábrázolják. Ezt erősíti a 6/8 és 5/8 ütemváltás.

Musical score for voice and piano. The score includes vocal lines and piano accompaniment. The lyrics are in Hungarian. The score is marked with dynamics such as *pp*, *mf*, and *f*. The piece is identified as "Z. 1198".

Az éneksszólam 6 ütemnyi bevezető szakasza „Párisba tegnap beszökött az ősz. Szent Mihály útján suhant nesztelen,” szövegre, négy ütemre tömörítve megismétlődik az „Elért az ősz és súgott valamit, Szent Mihály útja beleremegett,” szövegre.

A zongorakíséretük viszont eltérő, a második szakasznál akkordosra egyszerűsödik a jobb kézben fuvallatot rajzoló „fodrokkal”. Ezt követően a kíséret az előjáték idézte.

Az „S égtek lelkemben kis rőzsedalok; Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,” és a „S Párisból az ősz kacagva szaladt” szövegek alatt a kíséret tremolósra vált, láttatva a költői képeket.

A drámai szövegszakaszok alatt a kíséret akkordosra egyszerűsödik, vagy el is marad, mint a „nyár meg sem hőkölt belé” mondat alatt.

A feldolgozás keretes szerkezetű. Az előjáték megismétlődik a végén, hat ütemnyi kódával kiegészítve. A dalnak határozott hangneme nincs, és befejezése sem zárlat jellegű, hanem a hangulat tovalüktesítését sugallja.

Összefoglalóan megállapítható, hogy mind a négy szerző a versek hangulatát igyekezett megragadni, az érzelmi és természeti jelenségek megjelenítésével. Szerkesztésükben az ismétlés alkalmazása és a keretes építkezés tetten érhető. A hangnemek, modulációk, a dalmunkelés, kíséret és dallam összefüggésének más-más megoldásait alkalmazták.

Felhasznált irodalom

MEZEY Zsigmond: Reinitz Béla – Hét dal Ady Endre verseire (Bécs, a szerző kiadása, 1925)
 Hartmut GAGELMANN: Nicolae Bretan. Seine Lieder, seine Opern, sein Leben (Tipoholding Kiadó, Kolozsvár, 1998)
 JORDÁKY Lajos: B. M. – a színpad és a zene költője (Magy. Zene, 1969. 2. sz.)

Világhálós források

Reinitz Béla: https://hu.wikipedia.org/wiki/Reinitz_B%C3%B3
 Bretán Miklós: https://hu.wikipedia.org/wiki/Bret%C3%A1n_Mikl%C3%B3s
 Horusitzky Zoltán: https://hu.wikipedia.org/wiki/Horusitzky_Zolt%C3%A1n
 Farkas Ferenc: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Farkas_Ferenc_\(zeneszerz%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Farkas_Ferenc_(zeneszerz%C5%91))
 Gombos László: Farkas Ferenc (2017) Magyar Művészeti Akadémia <http://mmakademia.hu/mobil-eletrajz/-/record/MMA6920>

Kottakiadványok

Reinitz – Zeneműkiadó BP. 1956, Z. 1851;
 Horusitzky – EMB BP. 1963;
 Bretan – EMB BP.;
 Farkas – Zeneműkiadó BP. Z. 12898